

УДК 343.91

А. Є. Фоменко
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України,
ректор

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

КРИМІНОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЯК РІЗНОВИД ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Всебічність та повнота наукового дослідження будь-якого правового явища з необхідністю вимагає врахування існуючого плюралізму підходів вчених до розуміння сутності предмету пізнання, з'ясування стану розробленості проблематики, що у підсумку дозволяє визначити малодосліджені або взагалі не досліджені аспекти обраної теми, виокремити доктринальні положення, які складуть основу нової наукової розвідки, а також окреслити стратегію подальших напрямів наукових пошуків у межах визначеного об'єкту та предмету роботи.

Важливим етапом висвітлення особливостей кримінологічної діяльності, зокрема Національної поліції України, є виокремлення та осмислення наукових джерел, в яких вказаний феномен або дотичні до нього явища соціально-правової дійсності були окремим предметом пізнання вчених.

Варто вказати, що теоретичним дослідженням різних аспектів протидії злочинності приділялася й приділяється чимала увага у працях таких вітчизняних вчених, як як А. М. Бабенко, О. М. Бандурка, А. Б. Блага, В. С. Батиргарєєва, В. М. Бесчастний, Є. М. Блажівський, І. Г. Богатирьов, В. І. Борисов, Р. С. Веприцький, М. Г. Вербеньський, В. В. Голіна, Б. М. Головін, В. К. Грищук, Л. М. Давиденко, Ю. Б. Данильченко, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, В. П. Ємельянов, О. О. Житний, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. С. Іщук, О. Г. Кальман, Т. В. Корнякова, О. Г. Колб, О. М. Костенко, І. М. Копотун, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, О. А. Мартиненко, В. О. Меркулова, В. А. Мисливий, С. А. Мозоль, А. А. Музика, Ю. В. Нікітін, Ю. В. Орлов, Н. А. Орловська, В. М. Попович, В. А. Тимошенко, В. П. Тихий, В. М. Трубников, В. О. Туляков, П. Л. Фріс, В. Б. Харченко, О. М. Храмцов, П. В. Хряпінський, В. В. Шаблестий, В. І. Шакур, О. С. Шеремет, О. Ю. Шостко, О. О. Южно, І. С. Яковець, Н. М. Ярмиш та ін.

Разом з тим, кримінологічна діяльність Національної поліції є безсумнівно різновидом поліцейської, тому у цій статті нами буде досліджено ті наукові праці, в яких висвітлювалася юридична природа загаданого різновиду державно-соціальної діяльності.

Комплексному дослідженню питань поліцейської діяльності в Україні присвячено працю О.Ф. Кобзаря. Вченим досліджено основні напрями адміністративно-правового регулювання поліцейської діяльності в Україні, визначено організаційні засади поліцейської діяльності, по новому дано оцінку взаємодії органів публічного адміністрування в сфері забезпечення публічної безпеки. Як зауважує правник, під поліцейською діяльністю слід розуміти особливу форму державно-владної діяльності управлінського характеру, яка здійснюється уповноваженими органами державної влади, із застосуванням поліцейських заходів, включаючи примус, з метою здійснення адміністративного нагляду в усіх сферах життєдіяльності суспільства, а також забезпечення реалізації та захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина. Водночас, на думку вченого, ознаки поліцейської діяльності притаманні не тільки органам державної влади, які виконують правоохоронну функцію, а і недержавним інституціям та громадянам [1, с. 251-252].

Схожих висновків доходить Я.М. Когут, який стверджує про те, що поліцейська діяльність здійснюється різними суб'єктами, а саме: органами поліцейської влади, громадськими організаціями, приватними підприємствами, окремими громадянами. У сукупності вони утворюють систему суб'єктів поліцейської діяльності, головне місце в якій займають поліцейські органи як особливі органи виконавчої влади [2, с. 324].

Разом з тим, з погляду правника, поліцейську діяльність слід поділяти на загальну (адміністративну) та спеціальну (оперативно-розшукову та кримінальну процесуальну). Під адміністративною поліцейською діяльністю, наголошує вчений, слід розуміти правоохоронну діяльність уповноважених державою суб'єктів публічної адміністрації, спрямовану на встановлення та забезпечення правопорядку, з можливістю застосування заходів адміністративного примусу, у передбачених законом випадках. Під спеціальною поліцейською діяльністю автором пропонується розуміти діяльність уповноважених державою спеціальних суб'єктів поліцейської діяльності щодо здійснення оперативно-розшукової або кри-

мінальної процесуальної діяльності, передбаченої нормами права, що визначають специфічний порядок її здійснення [2, с. 324-325].

Підхід правника щодо класифікації поліцейської діяльності на види загалом не викликає заперечень, проте дискусійною вважаємо позицію вченого про те, що адміністративна поліцейська діяльність за своїм обсягом охоплює правоохоронну.

Підтвердженням цьому слугує і позиція М.В. Лошицького, який доходить висновку про те, що поняття «правоохоронна діяльність» охоплює і поняття «поліцейська діяльність». Ці поняття досить схожі, але не тотожні. Не всі правоохоронні органи можна назвати поліцейськими. В основі виокремлення поліцейських органів із правоохоронних є дві ознаки, які відрізняють їх від суду, прокуратури, нотаріату та ін. Поліцейську діяльність здійснюють органи, які утворюють систему, що складається із трьох підсистем: 1) загальної поліції (органи внутрішніх справ); 2) спеціалізованої поліції (митні органи, виконавча служба, санепідгляд); 3) спеціальних служб (СБУ, зовнішня розвідка). Водночас з погляду правника, елементами поліцейської системи держави є тільки ті правоохоронні органи країни, які здійснюють свою специфічну діяльність в рамках виконавчої гілки влади, в суворій відповідності до законодавства конкретної держави, де вичерпно чітко визначено їх повноваження, завдання та обов'язки [3, с. 30].

Таким чином, вчений не тільки вказує на те, що правоохоронна діяльність є ширшим за обсягом поняттям, аніж поліцейська, але й наголошує на тому, що останню здійснюють лише спеціально уповноважені органи державної виконавчої влади.

Схожих висновків доходить і О. Косиця, яка наголошує на тому, що системне уявлення про поліцейську діяльність дозволяє розглядати її як частину правоохоронної діяльності. З погляду вченої, поліцейську діяльність розглядати як вид державно-управлінської діяльності у правоохоронній сфері, мета якої полягає у служінні суспільству та яка реалізується спеціальними органами, уповноваженими від імені держави здійснювати охорону прав і свобод людини, протидіяти злочинності, підтримувати публічну безпеку і порядок, із застосуванням превентивних поліцейських заходів та поліцейських заходів примусу [4, с. 136].

Узагальнюючи різні підходи вчених до визначення категорії «поліцейська діяльність», О.С. Проневич виокремлено такі ознаки поліцейської діяльності: належність до видів соціальної діяльності; реалізація у вигляді усвідомленого і цілеспрямованого впливу суб'єкта на об'єкт, не пов'язаний з ним відносинами підпорядкування (субординації); основоположне значення категорії «охорона», що передбачає захист суспільства від загроз (небезпек); наглядово-примусова спрямованість, що зумовлює можливість застосування спе-

цифічних методів (засобів) адміністративного нагледу та адміністративного примусу; професійна природа і публічний характер; формальна визначеність і неприпустимість порушення законних процедур. У підсумку вчений доходить висновку про те, що поліцейська діяльність – це один з видів державно-управлінської (адміністративної) діяльності, що реалізується наділеними спеціальною компетенцією застосування державного примусу озброєними органами державної виконавчої влади (формаціями), уповноваженими здійснювати охорону правопорядку, забезпечувати внутрішню безпеку, особисті та майнові права громадян [5, с. 14].

Модерним видається підхід тих вчених, які визначення поліцейської діяльності здійснюють крізь призму сукупності нормативно визначених поліцейських послуг, що відповідає положенням Закону «Про Національну поліцію» в аспекті покладених на поліцію завдань.

Як наголошує Д.М. Ластович, створення поліції саме як сервісної служби відображає прагнення влади змусити правоохоронну систему служити інтересам окремих громадян і суспільства в цілому, захищати та сприяти їх нормальній реалізації. Сутність поліцейських послуг, на думку правника, значною мірою виражається й у змісті функцій, що покладені на Національну поліцію України.

Вченим пропонується виділяти наступні функції поліцейських послуг, зокрема: адміністративну, комунікативну, оперативно-розшукову, виховну, кримінально-процесуальну, профілактичну, соціально-сервісну та охоронну. Однією з ключових функцій поліцейських послуг, зауважує автор, є адміністративна, в межах якої реалізується основний обсяг роботи Національної поліції із забезпечення публічного порядку та публічної безпеки, а також найбільш яскраво проявляється виконавчо-розпорядчий аспект їх діяльності як ланки виконавчої гілки влади. Охоронна функція, на думку вченого, передбачає реалізацію національною поліцією комплексу заходів, спрямованих на забезпечення особистої безпеки людини та захищеності від протиправних посягань належних як індивідуальним, так і колективним суб'єктам, цінностей [6, с. 142-143].

Під категорією «поліцейська послуга», на переконання О.Г. Циганова, І.С. Бабича, І.В. Бойка, А.В. Бурбій, слід розуміти передбачену законом публічно-владну діяльність органу або підрозділу поліції, що ґрунтується й впливає з виконуваних цим органом (підрозділом) поліцейських функцій, безпосередньо пов'язаних із забезпеченням прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидією злочинності, підтриманням публічної безпеки і порядку, та виражається в здійсненні дій чи прийнятті рішень, котрі відбуваються в контакті з конкретною фізичною чи юридичною особою, яка переважно сама звертається до відповідного

органу (підрозділу) поліції, його посадової особи для реалізації своїх суб'єктивних прав, свобод і законних інтересів або виконання покладених на неї нормативними правовими актами обов'язків у правоохоронній сфері [7, с. 103]. Як впливає із зазначеного поліцейська послуга ототожнюється із публічно-владною діяльністю органів поліції.

Щоправда в науковій літературі можна споглядати і підхід до трактування поліцейських послуг як одного з напрямів поліцейської діяльності. Так, наприклад, з погляду В. Вдовічен, надання поліцейських послуг у сфері охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави є об'єктивно необхідним та дуже важливим напрямом діяльності Національної поліції. Значення даних послуг полягає у тому, що вони дозволяють індивідуальним та колективним суб'єктам, у тому числі державі і суспільству в цілому, в разі виникнення у них потреби посилити рівень безпеки певних своїх прав, свобод та законних інтересів, уклавши угоду про надання відповідних охоронних послуг з поліцією охорони [8, с. 155].

Отже, можна сформулювати такі власні судження:

а) поліцейська діяльність як явище соціально-правової дійсності постійно перебуває в полі зору науковців, підтвердженням чому слугують значна кількість підготовлених праць, в тому числі комплексних, присвячених її дослідженню;

б) з'ясування сутності поняття «поліцейська діяльність» здійснюється у нерозривній єдності з категорією «правоохоронна діяльність», що у підсумку призводить до формування двох основних підходів до її розуміння – широкого та вузького;

в) зважаючи на дослідження поліцейської діяльності переважно представниками адміністративно-правової науки її зміст часто зводиться до державно-управлінської або адміністративної діяльності, що, на наше переконання, є доволі звуженим та потребує всебічного подальшого осмислення;

г) нагляд та примус, з погляду переважної більшості дослідників, є основними методами поліцейської діяльності, що, на наш погляд, не узгоджується з новою концепцією організації та функціонування Національної поліції України, за якої остання має стати сервісним правоохоронним органом, діяльність якого має здійснюватися на принципах верховенства права, дотримання прав і свобод людини, взаємодії з населенням на засадах партнерства.

Література

1. Кобзар О. Ф. Поліцейська діяльність в Україні: адміністративно-правовий аспект : монографія. Харків; Дніпропетровськ : Панов, 2015. 316 с.
2. Когут Я. М. Щодо поняття адміністративно-поліцейської діяльності. *Митна справа*. 2013. № 5(2.2). С. 321–326.
3. Лошицький М.В. Теоретико-правові засади адміністративно-поліцейської діяльності держави: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2014. 36 с.
4. Косиця О. Поліцейська діяльність як наукова категорія. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 133–137.
5. Проневич О. С. Організаційно-правові засади діяльності поліції (міліції) Німеччини, Польщі та України: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2011. 36 с.
6. Ластович Д.М. Місце та значення поліцейських послуг в діяльності Національної поліції. *Форум права*. 2016. № 1. С. 141–146.
7. Циганов О.Г., Бабич І.С., Бойко І.В., Бурбій А.В. Поліцейська діяльність та поліцейські послуги в Україні: організаційно-правові аспекти: монографія. Вінниця: ТОВ «Твори», 2019. 196 с.
8. Вдовічен В. Субстанціональні якості правової категорії «поліцейські послуги». *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 152–156.

Анотація

Фоменко А. Є. Кримінологічна діяльність Національної поліції як різновид поліцейської діяльності. – Стаття.

У статті констатується, що: а) поліцейська діяльність як явище соціально-правової дійсності постійно перебуває в полі зору науковців, підтвердженням чому слугують значна кількість підготовлених праць, в тому числі комплексних, присвячених її дослідженню; б) з'ясування сутності поняття «поліцейська діяльність» здійснюється у нерозривній єдності з категорією «правоохоронна діяльність», що у підсумку призводить до формування двох основних підходів до її розуміння – широкого та вузького; в) зважаючи на дослідження поліцейської діяльності переважно представниками адміністративно-правової науки її зміст часто зводиться до державно-управлінської або адміністративної діяльності, що, на наше переконання, є доволі звуженим та потребує всебічного подальшого осмислення; г) нагляд та примус, з погляду переважної більшості дослідників, є основними методами поліцейської діяльності, що, на наш погляд, не узгоджується з новою концепцією організації та функціонування Національної поліції України, за якої остання має стати сервісним правоохоронним органом, діяльність якого має здійснюватися на принципах верховенства права, дотримання прав і свобод людини, взаємодії з населенням на засадах партнерства.

Ключові слова: кримінологія, поліція, юридична діяльність, поліцейська діяльність, кримінологічна діяльність, запобігання кримінальним правопорушенням.

Аннотация

Фоменко А. Е. Криминологическая деятельность Национальной полиции как разновидность полицейской деятельности. – Статья.

В статье констатируется, что: а) полицейская деятельность как явление социально-правовой действительности постоянно находится в поле зрения ученых, подтверждением чему служат значительное количество подготовленных работ, в том числе комплексных, посвященных ее изучению; б) выяснение сущности понятия «полицейская деятельность» осуществляется в неразрывном единстве с категорией «правоохранительная деятельность», что в итоге приводит к формированию двух основных подходов к ее пониманию – широкого и узкого; в) несмотря на исследование полицейской деятельности преимущественно представителями административно-правовой науки, ее содержание часто сводится к государственно-управленческой или административной деятельности, что, по нашему убеждению, требует всестороннего дальнейшего осмысления; г) надзор и принуждение с точки зрения подавляющего большинства исследователей, являются основными методами полицейской деятельности, что, на наш взгляд, не согласуется с новой концепцией организации и функционирования Национальной полиции Украины, по которой последняя должна стать сервисным правоохранительным органом, деятельность которого должна осуществляться на принципах верховенства права, соблюдения прав и свобод человека, взаимодействия с населением на принципах партнерства.

Ключевые слова: криминология, полиция, юридическая деятельность, полицейская деятельность, криминологическая деятельность, предотвращения уголовных правонарушений.

Summary

Fomenko A. Ye. Criminological activity of the National Police as a variety of police activity. – Article.

The article states that: a) policing as a phenomenon of socio-legal reality is constantly in the field of view of scientists, as evidenced by the large number of prepared works, including complex, devoted to its study; b) clarification of the essence of the concept of "policing" is carried out in inseparable unity with the category of "law enforcement", which ultimately leads to the formation of two main approaches to its understanding - broad and narrow; c) taking into account the study of policing mainly by representatives of administrative law, its content is often reduced to public administration or administrative activity, which, in our opinion, is quite narrow and requires comprehensive further consideration; d) supervision and coercion, from the point of view of the vast majority of researchers, are the main methods of policing, which, in our opinion, is not consistent with the new concept of organization and functioning of the National Police of Ukraine. principles of the rule of law, respect for human rights and freedoms, interaction with the population on a partnership basis.

Key words: criminology, police, legal activity, police activity, criminological activity, prevention of criminal offenses.